

FRAMER
EVAWED

8 OKT –
14 JAN '24

EEN EXPOSITIE VAN

Samia Henni

FRAMER
LEBAMED

8 OKT –
14 JAN '24

MEET

If I Can't Dance,
I Don't Want To Be Part
Of Your Revolution

PERFORMING COLONIAL TOXICITY

EEN EXPOSITIE VAN

Samia Henni

Beelden pp. 4, 7, 8, 26-27, 41:
Opening *Performing Colonial Toxicity*,
Framer Framed | Fotos: Maarten Nauw

INLEIDING

FRAMER FRAMED TEAM

Drieënzestig jaar nadat de Franse regering de eerste van haar zeventien kernbommen in de Algerijnse Sahara liet ontploffen, vraagt *Performing Colonial Toxicity* aandacht voor de schrijnende gevolgen van nucleair kolonialisme. Naast de aanhoudende milieuschade, vindt het project zijn urgentie in het feit dat de Franse regering informatie over haar nucleaire programma uit de openbaarheid heeft verwijderd. Hierdoor kunnen zelfs de zwaarst getroffen deze informatie niet meer raadplegen. Samia Henni werkt met documenten die als vertrouwelijk zijn geclassificeerd en zelfs tijdens haar onderzoek vertrouwelijk zijn verklaard.

Toen we Henni en het team van *If I Can't Dance, I Don't Want To Be Part Of Your Revolution* voor het eerst ontmoetten om de productie van een installatie rond Henni's onderzoek te bespreken, worden we meteen getroffen door haar grondige, nauwgezette aanpak van deze geschiedenis. De tentoonstelling is geflankeerd door twee even ambitieuze projecten: het *Testimony Translation Project*; een online database gehost op *If I Can't Dance Studio*, en het binnenkort te verschijnen boek *Colonial Toxicity: Rehearsing French Nuclear Architecture and Landscape in the Sahara*, mede uitgegeven door *If I Can't Dance*, *Framer Framed* en *edition fink*, Zürich. Het project brengt in elk segment bewijsmateriaal in verschillende vormen samen – geschreven, gesproken, gevoeld – om aanspraak op herstel en schadeloosstelling kracht bij te zetten.

Wie Henni's installatie bij *Framer Framed* binnenloopt, wordt overweldigd door papieren documenten die samen een torenhoge archiefarchitectuur vormen. Het is een archief dat niet via formele, institutionele middelen toegankelijk is, maar eerder een verzameling die dankzij de betrokkenheid van burgers is samengebracht. Dit illustreert hoe betrokkenheid vanuit de samenleving, los van de gevestigde routes, specifieke informatie aan het licht kan brengen. *Performing Colonial Toxicity* maakt deel uit van een reeks projecten bij *Framer Framed* waarin artistiek onderzoek en visuele praktijk samenkomen als vormen van geëngageerd activisme. In nauwe samenwerking met civiele organisaties, namelijk het *Observatoire des Armements*, confronteert *Performing Colonial Toxicity* de Franse staat met het verdoezelen van extraterritoriaal militaire geweld.

Het project resoneert met het confronterende werk van kunstenaar Anna Dasović, *Before the fall there was no fall* (2015-heden), onderdeel van de tentoonstelling *From what will we reassemble ourself* (Framer Framed, 2020). Voor haar onderzoek naar de Nederlandse militaire betrokkenheid bij de genocide in Srebrenica in 1995 moest Dasović een beroep doen op de Wet Openbaarheid van Bestuur om de geschiedenis boven tafel te krijgen. Zij kreeg toegang tot opnames van trainingsoefeningen waarin Nederlandse militairen zich voorbereidden op hun missie naar Srebrenica. Beide projecten, *Before the Fall* en *Performing Colonial Toxicity*, behandelen de verhalen die voorafgaan aan staatsgeweld en de nasleep ervan. Ze onthullen regeringen die – zelfs jaren later – deze praktijken verborgen willen houden. Zo overbruggen zij de kloof tussen overheidsarchieven en persoonlijke archieven, alsook ervaringen die in het lichaam zijn opgeslagen. Op vergelijkbare wijze belichten zij de mentale of conceptuele constructie van de ‘Ander’, die noodzakelijkerwijs voorafgaat aan het vermogen om zowel menselijke als niet-menselijke wezens geweld aan te doen. Tegelijkertijd documenteren zij de sporen die dat geweld achterlaat.

Deze tentoonstelling behandelt ernstige vormen van milieucriminaliteit, waarvan de gevolgen tot op de dag van vandaag voelbaar zijn. Henni schrijft in haar recente boek *Deserts Are Not Empty*:

De giftigheid en kolonialiteit van het Franse nucleaire programma – dat de menselijke, dierlijke, plantaardige en minerale levens in de woestijn ernstig beschadigde en besmette – zijn, met het vertrek van de Franse koloniale autoriteiten en met de Algerijnse onafhankelijkheid, niet verdwenen. Integendeel, ze zijn voor duizenden jaren, zo niet eeuwig, in de deeltjes van de woestijn gegraveerd.¹

1. Henni, Samia (ed.). *Deserts Are Not Empty* (New York: Columbia University Press, 2022).

Zo veerbeeldt *Performing Colonial Toxicity* een krachtig getuigenis van de giftige nasleep van het kolonialisme. Het eist van zijn publiek, waaronder de Franse machthebbers, dat het koloniale geweld nog niet voorbij is, en dat men zich, door dit te ontkennen, doelbewust afkeert van de voortdurende schade ervan.

Toelichting van de curator

MEGAN HOETGER

Tussen 1960 en 1966 bracht het Franse koloniale regime vier atmosferische atoombommen en dertien ondergrondse kernbommen tot ontploffing en voerde het andere nucleaire experimenten uit in de Algerijnse Sahara. Dit geheime kernwapenprogramma vond plaats tijdens en na de Algerijnse Revolutie, ook wel de Algerijnse Onafhankelijkheidsoorlog (1954-1962). De daaropvolgende vervuiling van de Sahara verspreide radioactieve neerslag over Algerije, Noord-, Centraal- en West-Afrika en het Middellandse Zeegebied (inclusief Zuid-Europa), waardoor onomkeerbare en voortdurende besmettingen van levende wezens, cellen en deeltjes zijn ontstaan, zowel in de natuur als in stedelijke gebieden. Ruim vijftig jaar later blijven de archieven van het Franse nucleaire programma gesloten, en historische details en de voortdurende gevolgen grotendeels onbekend.

Performing Colonial Toxicity is een veelomvattend onderzoeksproject waarmee architectuurhistoricus en tentoonstellingsmaker Samia Henni deze onderdrukte geschiedenis van het Franse koloniale geweld en de voortdurende gevolgen ervan blootlegt. Het project zet aan tot dringende politieke gesprekken over de aard van het 'post-' in de postkoloniale staatsinfrastructuur, evenals de (on)mogelijkheden voor een proces van herstelrecht in een context als die van de Franse vergiftiging van de Algerijnse Sahara. De omvang van de schade aan menselijke en niet-menselijke lichamen, zowel in bebouwde als natuurlijke omgevingen, moet nog volledig inzichtelijk worden gemaakt. Henni's project versterkt de oproep van Bruno Barrillot, medeoprichter van de antinucleaire NGO Observatoire des armements, om de 'ARCHIEVEN TE OPENEN'.¹ Alleen dan kunnen de dringende vervolgstappen worden genomen: het reinigen/ontgiften van de vervuilde locaties en het doen van herstelbetalingen aan de Algerijnse en Franse volkeren wiens individuele, familiale en gemeenschapslevens nog altijd ernstig getroffen zijn. Bij gebrek aan het publiek toegankelijke maken van de archieven, neemt *Performing Colonial Toxicity* de Franse staat onder de loep, waarbij informatie nauwgezet wordt verzameld en in openbaarheid wordt gebracht.

1. Bruno Barrillot, 'French Nuclear Tests in the Sahara: Open the Files' in *Science for Democratic Action* 15, nr. 3 (april 2008): pp. 1, 8-1

Het project ontvouwt zich over drie verschillende platforms, namelijk:

- een open access digitale database – het *Testimony Translation Project* – waar het lange proces van het digitaliseren en vertalen van meer dan zevenhonderd pagina's aan schriftelijke en mondelinge getuigenissen van Franse en Algerijnse slachtoffers van de nucleaire explosies is begonnen;
- een publicatie – *Colonial Toxicity: Rehearsing French Radioactive Architecture and Landscape in the Sahara* – waarin het archiefmateriaal wordt gepresenteerd in gedrukte visuele vorm van meer dan zeshonderd pagina's, ontworpen in de geest van Aby Warburgs Bilde-atlas (waarvan spreads in deze hand-out zijn opgenomen);
- de gelijknamige tentoonstelling waarvoor deze tekst als inleiding fungeert.

Als curator van performance in al zijn vormen zie ik het als mijn taak om bezoekers bij de introductie van Henni's tentoonstelling enkele handvatten te bieden met betrekking tot de manieren van 'performen' die de installatie kenmerken. Ik begin met het in kaart brengen van bepaalde aspecten van performance en performativiteit in Henni's onderzoekspraktijk en zoom vervolgens in op specifieke elementen van de audiovisuele assemblages die in de expositieruimte te zien zijn.

PERFORMANCE EN PERFORMATIVITEIT

Ik maakte voor het eerst kennis met Henni's werk toen ik in 2017 haar boek *Architecture of Counterrevolution: The French Army in Northern Algeria, 1954-1962* las. In dat baanbrekend onderzoek levert ze een scherpzinnige analyse van het bouw- en ruimtelijke orderingsbeleid waarmee het Franse koloniale regime met veel machtsvertoon, het dagelijkse leven van de Algerijnse bevolking probeerde te 'reorganiseren' (lees: vernietigen). Hoewel het boek vanuit een architectuurhistorisch perspectief is geschreven, beseft ik direct het methodologische belang van Henni's werk voor performancestudies. Haar benadering drukt het veld richting zijn radiCALE potentieel en biedt een tegengeluid voor de conventies van historische herinnering.

2. Klassieke bronnen met betrekking tot 'social performances' binnen het veld van performancestudies zijn onder andere Erwin Goffmanns *Presentation of Self in Everyday Life* uit 1959 (Londen: Penguin Classics, 2022) en Raymond Williams's *Culture and Society* uit 1958 (Londen: Penguin Vintage Classics, 2017). Zie ook de canonieke tekst *Between Theatre and Anthropology* van Richard Schechner (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985).

3. Samia Henni, *Architecture of Counterrevolution: The French Army in Northern Algeria, 1954-1962* (Zürich: gta Verlag, 2017): p. 9.

4. Zie John L. Austin, *How to Do Things with Words*, second edition (Oxford: Oxford University Press, 2009).

Door de manier waarop Henni 'tegen de stroom in leest', ontsluit zij een vorm van diepgaand archiefonderzoek. Ze traceert de specifieke en bijzondere manieren waarop belichaamde ervaringen – met name 'social performances', oftewel de dagelijkse rituelen die ritme geven aan het psychische en materiële leven – op een stroperige manier zijn ontworpen en geïmplementeerd door koloniaaal beleid dat nogal abstract kan overkomen.² Om uit Henni's inleiding in *Architecture of Counterrevolution* te citeren, toont haar benadering 'de politiek-sociaal-economische betekenis van wetten, kaarten, structuren, infrastructuren, schuilplaatsen, woningen en andere gebouwen, [en onthult het] hoe deze elementen (en hun brede netwerk van actoren) belichamen wat de psychiater en auteur Frantz Fanon – vooral bekend van zijn boek *The Wretched of the Earth* uit 1961 – de "psychologie van het kolonialisme" noemde.³ Henni's werk biedt dus een manier om tot de historische constructie van (koloniale) voorwaarden voor de mogelijkheden van sociale performances te treden, in plaats van zich te wenden tot de theorie – op zichzelf een vorm van abstractie – en na te denken over de effecten van koloniale controleregimes.

Dit wil niet zeggen dat het speculatieve geen rol speelt in Henni's praktijk. In *Performing Colonial Toxicity* is het zelfs vrij prominent aanwezig. Wanneer de archieven gesloten blijven, zoals het Franse nucleaire programma in de Algerijnse Sahara, wordt speculatie een cruciaal instrument voor de historicus. Het biedt de mogelijkheid om de hiaten en afwezigheden voor te stellen en vast te stellen. In Henni's project kruist het speculatieve de prefiguratieve kracht van een manifest, waarmee we nadrukkelijk worden gewezen op de politieke kracht van performatieve taalhandelingen. Als het klassieke voorbeeld van zo'n taalhandeling het 'ik wil' van een huwelijksceremonie is, dan kunnen we ons voorstellen dat de taalhandeling in Henni's werk zoiets als 'ik weiger' is.⁴ Ik weiger te vergeten, te zwijgen, weg te kijken. Dit gebaar van weigering, onderstreept door Henni's nadruk op naamgeving (bijvoorbeeld het benoemen van 'jerboasiet'), bekrachtigt een antikoloniale eis voor een vorm

van herstellende rechtvaardigheid die nog moet komen, maar die al bestaat door het enkel uitspreken van de eis.

HET RUIMTELIJK MAKEN VAN HET ARCHIEF

Je zou de tentoonstelling van Henni dan ook kunnen zien als een manifest dat zich ontvouwt binnen de expositieruimte, waarin het performatieve gebaar van 'ik weiger' een architectonische dimensie aanneemt, resoneert en zich verspreidt over talrijke verhalen en materialen. Ergens tussen orale geschiedenis en onderzoeksjournalistiek in, vormen de dertien audiovisuele assemblages waaruit de installatie bestaat – door Henni 'stations' genoemd – een soort ruimtelijke taal die noch puur visueel, noch louter auditief is. Deze taal leidt het oog zowel opwaarts als neerwaarts en van links naar rechts, waardoor het hele lichaam betrokken raakt bij het 'lezen'. De syntaxis van deze ruimtelijke taal doet denken aan die van sedimentaire lagen, wat impliceert dat het omgaan met de verhalen en materialen aanvoelt als een opgravingsproces waaraan bezoekers worden uitgenodigd deel te nemen. En hoewel er geen vooraf vastgestelde routes door de installatie zijn, is er wel een soort startpunt waarin een aantal belangrijke inleidende onderwerpen worden geïntroduceerd: de kwestie van rechtvaardigheid, aspecten van de mondiale nucleaire markt (inclusief wapens, energie en uraniumwinning), en de antropogene vorm van 'jerboasiet'. Deze onderwerpen worden in de overige tien stations herhaaldelijk aangestipt.

Elke station brengt kaarten, foto's, filmstills, documenten en getuigenissen samen, hetzij met archiefbeeldmateriaal of met fragmenten uit interviews afgenomen door Henni. Het inbedden van bewegend materiaal in de stilstaande beeldlandschappen activeert de stations tot een podium voor de onderling verbonden elementen van deze voortdurende geschiedenis. Dit wordt versterkt door de uitspraken van acht geïnterviewden door Henni, waaronder academici, wetenschappers, kunstenaars en activisten zoals Larbi Benchiha, Patrice Bouveret, Roland Desbordes, Bruno Hadjih, Penelope Harvey, Gabrielle Hecht, Jill Jarvis en Roxanne Panchasi. Elke geïnterviewde brengt specifieke kennis in over de vele gewelddadigheden van de Franse koloniale vergiftiging van de Sahara, van milieu- en biologische gevolgen tot historische gebeurtenissen en

gevolgen die zijn gewist. Natuurkundige Roland Desbordes, die monsters van gesmolten zand tot kamelenuitwerpselen verzamelde, vertelt bijvoorbeeld over de nucleaire (*half-life*) en de manieren waarop radioactiviteit zich in het lichaam gedraagt. Elders doet literatuurwetenschapper Jill Jarvis voorstellen met betrekking tot an-archiverings- en contra-archiveringspraktijken, waardoor bezoekers worden gestimuleerd zich af te vragen wat er ontbreekt. De woorden van Jarvis veranderen de manier waarop je de kaarten, foto's, filmstills, documenten en getuigenissen waarneemt – sterker nog, alle interviews vragen ons, op de een of andere manier, zorgvuldig na te denken over de ethische en juridische verhoudingen van visuele communicatie.

Spraak staat in Henni's installatie echter los van geluid. In plaats daarvan verschijnen de woorden van de geïnterviewden in de vorm van geschreven ondertitels. Dit is een cruciaal detail, dat een symbolische en ervaringsgerichte betekenis met zich meebrengt. In plaats van woorden, voelen bezoekers stemmen op andere manieren: door de fluitende tenor van de Sahara-winden die verbinding maken tussen de dertien stations, en door de uitbarstingen van menselijke en mechanische uitingen die Henni's ruimtelijke taal accentueren. Deze sonische intensiteiten dringen de lichamen van de bezoekers binnen en vormen een diepgewortelde herinnering aan hoe het geheugen van mensen en de omgeving zelf ons kunnen binnendringen. In de tussenruimte van herstelrecht dat nog moet komen, maken ze op krachtige wijze de weigering om te zwijgen tastbaar.

De spreads op de volgende pagina's zijn uit Samia Henni's publicatie *Colonial Toxicity: Rehearsing French Radioactive Architecture and Landscape in the Sahara* (Amsterdam: If I Can't Dance, I Don't Want To Be Part Of Your Revolution en Framer Framed; Zürich: edition fink, 2023). Ontwerp door François Girard-Meunier.

Hammoudia

Sept 1961

Jerboasiet: Naamgeving van Franse radioactieve materie in de Sahara

SAMIA HENNI

Op 13 februari 1960 brengt het Franse leger de eerste van zeventien atoombommen in de Algerijnse Sahara tot ontploffing. De locatie van deze eerste bom is Reggane – een gebied met een stad, dorpen en een oase – gelegen in de Tanezrouft-vlakte van de gekoloniseerde woestijn, ongeveer 1.000 kilometer ten zuiden van Algiers. Onmiddellijk daarna verkondigt generaal Charles de Gaulle, de toenmalige president van de Franse Vijfde Republiek: ‘Hoera voor Frankrijk! Vanaf vanochtend is het sterker en trotser. Uit de grond van mijn hart bedank ik jullie en degenen die dit schitterende succes voor het land hebben behaald.’¹ Frankrijk is aldus toegetreden tot een exclusieve kernwapenclub en wordt daarmee na de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en het Verenigd Koninkrijk, het vierde land ter wereld dat massavernietigingswapens bezit. De Gaulles trots bleef onveranderd ondanks de vernietiging van mensen-, dieren- en plantenlevens en de vergiftiging van honderdduizenden kilometers natuurlijke, levende en gebouwde omgeving die deze bommen in de daaropvolgende decennia in Algerije en elders veroorzaken.

Tussen februari 1960 – ongeveer vijf jaar na het uitbreken van de Algerijnse Revolutie en vier jaar na de eerste exploitatie van Algerijnse olie – en februari 1966 – ongeveer vier jaar na de Algerijnse onafhankelijkheid van de Franse koloniale overheersing – laat Frankrijk vier atmosferische en dertien ondergrondse kernbommen ontploffen in de Algerijnse Sahara. Ook testen ze andere nucleaire technologieën en wapens waardoor de radioactieve neerslag wordt verspreid en onomkeerbare besmetting veroorzaakt in Algerije, Centraal- en West-Afrika en het Middellandse Zeegebied (inclusief Zuid-Europa). Tot op de dag van vandaag blijven de feiten en daden van

Deze tekst is voor het eerst gepubliceerd op *e-flux Architecture*, december 2022. Zie: <https://www.e-flux.com/architecture/half-life/508392/jerboasiet-naming-french-radioactive-matter-in-the-sahara/> De originele tekst is ten behoeve van deze hand-out ingekort.

1. De officiële woorden van De Gaulle werden verspreid in de pers, zoals geciteerd in Serge Berstein en Pierre Milza, *Histoire de la France Au XXe siècle* (Parijs: Editions Complexe, 1999), p. 315.

het Franse kernwapenprogramma in de Algerijnse Sahara een militair geheim. Het merendeel van de Franse institutionele archieven waarin de productie, ontploffing en gevolgen van deze massavernietigingswapens vastgelegd zijn, zijn geclassificeerde informatie en ontoegankelijk voor het publiek. Dit opgelegde geheugenverlies belemmert niet alleen het schrijven van de Franse atoomgeschiedenis in de Algerijnse Sahara, maar verhindert ook dat slachtoffers, veteranen en maatschappelijke groeperingen aanspraak kunnen maken op compensaties voor de gevolgen op sociaal-economische, psychologische, ruimtelijke en gezondheidsgronden, alsmede de erkenning hiervan die ze volgens de protocollen van het internationaal recht zouden moeten worden toegekend.

Om heimelijk haar atoomwapens tot ontploffing te brengen en te kunnen concurreren met andere landen, bouwt het Franse leger twee nucleaire bases in de Sahara: het *Centre saharien d'expérimentations militaires* (CSEM, of Saharaans Centrum voor Militaire Experimenten) in Reggane, en ongeveer 600 kilometer ten zuidoosten in In Ekker, het *Centre d'expérimentations militaires des oasis* (CEMO, of het Centrum voor Militaire Tests van Oases). CSEM omvat ondergrondse laboratoria en werkplaatsen en is ontworpen voor ongeveer 10.000 civiel en militair Frans personeel, terwijl CEMO gepland is voor ongeveer 2.000 civiele werknemers en militaire Franse functionarissen.²

[...]

Terwijl CSEM is ontworpen voor de ontploffing van bovengrondse atmosferische kernbommen, is CEMO bedoeld om de explosie van ondergrondse atoombommen te faciliteren. De vier atmosferische bommen die bij CSEM tot ontploffing zijn gebracht, kregen de codenaam *Gerboises* (Jerboas), naar de kleine springende woestijndieren. *Gerboise Bleue* (Blauwe Jerboa) is op 13 februari 1960 tot ontploffing gebracht; *Gerboise Blanche* (Witte Jerboa) op 1 april 1960; *Gerboise Rouge* (Rode Jerboa) op 27 december 1960;

2. Bruno Barrillot, *Les irradiés de la république: les victimes des essais nucléaires français prennent la parole* (Bruxelles: Editions GRIP, 2003), pp. 19–20.

en *Gerboise Verte* (Groene Jerboa) op 25 april 1961. Waar de kleuren in de naam van de eerste drie atmosferische bommen de Franse vlag vertegenwoordigen – blauw, wit en rood – vormen de laatste drie bommen de Algerijnse vlag – wit, rood en groen.

Sinds de kolonisatie van Algerije in 1830 verbood het Franse koloniale regime echter de aanwezigheid van Algerijnse vlaggen in het gekoloniseerde Algerije. Dit omdat Frankrijk in 1848 Algiers, Constantijn en Oran in het noorden van Algerije als Frans grondgebied heeft opgeëist, terwijl het Franse leger sinds 1902 de Algerijnse Sahara in het zuiden bestuurt. Ten tijde van de kernbomproeven strijdt het koloniale regime al jaren om de Algerijnse revolutie te onderdrukken en de economische en politieke controle over Algerije te behouden. De kleuren van de verboden Algerijnse vlag in de vorm van drie kernwapens weerspiegelen en vergroten de langdurige Franse koloniale geweld in Algerije.

De dertien ondergrondse atoombommen die bij CEMO tot ontploffing komen, dragen daarentegen en dienovereenkomstig de namen van edelstenen. In het vernoemen van bommen naar edelstenen en dierlijk leven – de jerboa – weerklinkt het koloniale geweld van Frankrijk. *Agathe* wordt op 7 november 1961 tot ontploffing gebracht; *Béryl*, op 1 mei 1962; *Émeraude*, op 18 maart 1963; *Améthyste*, op 30 maart 1963; *Rubis*, op 20 oktober 1963; *Opale*, op 14 februari 1964; *Topaze*, op 15 juni 1964; *Turquoise*, op 28 november 1964; *Saphir*, op 27 februari 1965; *Jade*, op 30 mei 1965; *Corindon*, op 1 oktober 1965; *Tourmaline*, op 1 december 1965; en *Grenat*, op 16 februari 1966. De kracht van deze ondergrondse atoombommen variëren tussen de 5 en 150 kiloton.³

De kernbomexplosies bij CEMO gaan door ondanks de goedkeuring van het Algerijnse referendum over zelfbeschikking op 8 januari 1961 door 75% van de Franse kiezers en de daaropvolgende onafhankelijkheid van Frankrijk in maart 1962 na 132 jaar Frans koloniaal bewind.⁴ In 1966

5.
Over de Franse kernproeven in de zuidelijke Stille Oceaan, zie bijvoorbeeld Sébastien Philippe en Tomas Statius, *Toxique: Enquête sur les essais nucléaires française en Polynésie*. (Parijs: PUF, 2021).

3.
Ibid.: p. 55.

4.
Ibid.

verplaatst Frankrijk zijn kernproeven van Algerije naar een ander gebied onder Franse heerschappij: de atollen Mururoa en Fangataufa in het gekoloniseerde Ma'ohi Nui (het zogeheten 'Frans-Polynesië'), in de zuidelijke Stille Oceaan. Ondanks bezwaren en protesten voeren de Franse koloniale autoriteiten daar tussen 1966 en 1996 bijna tweehonderd atmosferische en ondergrondse nucleaire experimenten uit, waardoor de gekoloniseerde gebieden verder worden vergiftigd.⁵

De ecologische en biologische schade die de Franse atmosferische en ondergrondse bommen in de Sahara aanrichten, is verwoestend en onomkeerbaar. Gedeeltelijk houden deze catastrofale gevolgen verband met de radioactiviteit die de Jerboa's over de bodem en het zand van de Sahara hebben veroorzaakt. Net als Trinity, het allereerste kernwapen dat de Verenigde Staten op 16 juli 1945 tot ontploffing brachten in de Jornada del Muerto-woestijn, New Mexico, creëert de hitte van de Jerboas-explosies een radioactieve substantie bestaande uit gesmolten zand. In tegenstelling tot 'Trinitite', het radioactieve residu veroorzaakt door de Trinity-bom, zijn de geologische formaties die de Jerboa's hebben veroorzaakt echter door niemand benoemd en daarom niet formeel erkend. Het niet identificeren en niet benoemen van de materiële en geologische gevolgen van de eerste kernbommen van Frankrijk in de Sahara maakt deel uit van een koloniaal project dat het geweld en de langdurigheid van de koloniale vergiftiging ondermijnt en tot zwijgen brengt. We zouden dus een begin kunnen maken door deze radioactieve antropogene geologie 'Jerboasiet' te noemen.

[...]

Naast de Jerboa's voert het Franse leger in april en mei 1961, april 1962 en maart, april en mei 1963 vijfendertig experimenten uit met plutonumpellets nabij ground zero van Red Jerboa. Deze experimenten zijn bedoeld om de snelheid te meten van een schokgolf in een plutonimpellet, die elk tussen de 24 en 30 gram wegen. Sommige van

deze experimenten worden uitgevoerd in de atmosfeer en andere in putten om verspreiding te beperken. Hoe dan ook zijn ze niet allemaal volledig ingesloten. Er worden aanvullende experimenten gepland, genaamd Pollen – die opnieuw dezelfde naamgevingsprotocollen van het Franse koloniale geweld volgen – om ongelukken met plutonium te simuleren en de gevolgen en impact ervan op het milieu te meten. Deze experimenten, waarbij 20 tot 200 gram plutonium betrokken is, worden tussen mei 1964 en maart 1966 ongeveer dertig kilometer ten zuidwesten van Taourirt Tan Afella uitgevoerd. Na elke Pollentest wordt het meest vervuilde gebied schijnbaar bedekt met asfalt om verspreiding te beperken.⁶

In 1999 verzoeken vertegenwoordigers van de Algerijnse regering de Internationale Organisatie voor Atoomenergie (IAEA) om een deskundigenmissie uit te voeren en de radiologische situatie op de voormalige Franse testlocaties voor kernwapens in de Algerijnse Sahara te bestuderen. Het speciale team van het IAEA bestaat uit deskundigen uit Frankrijk, Nieuw-Zeeland, Slovenië, de Verenigde Staten en het IAEA zelf en wordt ondersteund door zeven deskundigen van het Algerijnse Commissariat à l'énergie atomique (Commissie voor Atoomenergie). Tijdens een achtdaagse missie langs de locaties in Reggane en In Ekker verzamelt het team monsters van zand, gesmolten zand, gestolde lava, vegetatie, bronwater en andere materialen die later worden geanalyseerd in de IAEA-laboratoria in Seibersdorf, Oostenrijk.⁷ In hun rapport getiteld 'Radiological Conditions at the Former French Nuclear Test Sites in Algeria: Preliminary Assessment and Recommendations', gepubliceerd in 2005, zes jaar na de missie, verklaren de IAEA-experts:

Alle locaties in Reggane zijn besmet. *Gerboise Blanche* en *Gerboise Bleue* zijn plaatselijk sterk verontreinigd, waarbij de meeste verontreiniging zich in het zwarte, glasachtige en poreuze materiaal bevindt (zand dat ten tijde van de explosie is gesmolten en vervolgens is gestold). Het onver-

6.
'Radiological Conditions at the Former French Nuclear Test Sites in Algeria: Preliminary Assessment and Recommendations: Radiological Assessment Reports' (Wenen: International Atomic Energy Agency, 2005): pp. 15, 16.

7.
Ibid.: p. 35.

8.
Ibid.: p. 1.

glasde zand is veel minder actief (100-1000 keer minder).⁸

De antropogene geologie van Jerboasiet bestrijkt een groot deel van de ground *zero-zone*, evenals andere delen van de Sahara als gevolg van de wind en andere blootstellingen. Deze besmette fragmenten, een van de blijvende gevolgen van de Franse kolonisatie van Algerije, vormen een risico voor de gezondheid en het leven van mensen en niet-menselijke wezens, en hun omgeving. De resolutie van de Algemene Conferentie van de IAEA uit 1995 roept alle staten op 'hun verantwoordelijkheden te vervullen om ervoor te zorgen dat locaties waar kernproeven zijn uitgevoerd nauwgezet worden gecontroleerd en om passende stappen te ondernemen om negatieve gevolgen van dergelijk kernproeven voor de gezondheid, de veiligheid en

het milieu te voorkomen.’⁹ De Franse regering is daarom aansprakelijk en verantwoordelijk voor de decontaminatie van haar voormalige testlocaties voor kernwapens in de Sahara. Maar wanneer zullen de Franse civiele of militaire autoriteiten het gebied schoonmaken, met respect voor de waardigheid van menselijke en niet-menselijke levens in de Sahara?

Het radioactieve gesmolten zand Jerboasiet – of om de beschrijving van het IAEA te gebruiken: ‘het zwarte, glasachtige en poreuze materiaal’ – is te zien in een documentaire uit 2008, *Vent de Sable; Le Sahara des essais nucleaire* (Zand Wind: De Sahara van de Kernproeven), geregisseerd door Larbi Benchiha. Naast het documenteren van de constructie van CSEM en zijn radioactieve overblijfselen, portretteert de film ook een studie en onderzoek uitgevoerd door Bruno Barillot, medeoprichter van Observatoire des Armements – een Frans onafhankelijk non-profit centrum voor expertise en documentatie, opgericht in 1984 in Lyon. In de documentaire stelt Barillot dat dit gesmolten zand duidelijk is geglaasd door de hitte van de atoomexplosies en stoffen die in de bom verwerkt zijn. Barillot stelt dat indien en wanneer deze door de mens verontreinigde materie breekt, plutoniumstof kan vrijkomen wat zeer gevaarlijk is, en herinnert de kijkers eraan dat de halveringstijd van plutonium ongeveer 24.400 jaar bedraagt.¹⁰

In een artikel uit 2014, ‘Essais nucléaires français: à quand une véritable transparence?’ (Franse kernproeven: wanneer zal er echte transparantie zijn?) hekelt Barrillot de dubbelzinnigheid van de Franse autoriteiten ten aanzien van hun kernbommen en de radioactieve gevolgen ervan in de Algerijnse Sahara en de mensen en levens in de Sahara. Hij vraagt: ‘Is het nu niet tijd voor volledige transparantie en voor de Franse regering om onderhandelingen te beginnen met de Algerijnse regering op deze pijnlijke pagina van de geschiedenis van de Frans-Algerijnse betrekkingen, om overeenstemming te bereiken over concrete acties van “rehabilitatie”

9.
Ibid.: p.55.

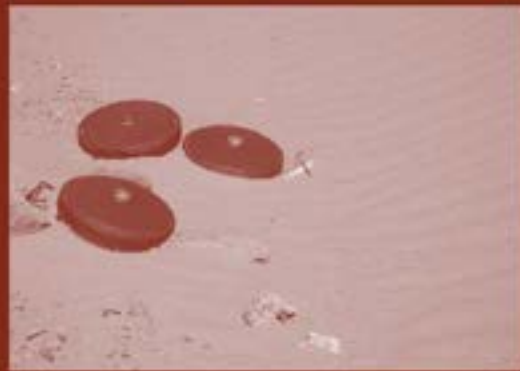
10.
Het kleinste beetje plutoniumstof dat zich in de slijmvliezen nestelt, kan tien tot twintig jaar uitstralen. *Vent de Sable; Le Sahara des essais nucleaire*, geregisseerd door Larbi Benchiha, 2008.

11.
Bruno Barrillot, ‘Visite du site d’essais français de Reggane au Sahara algérien - Observatoire des armements,’ *Damoclès*, 2007. <http://obsarm.org/spip.php?article65>.

en “herstel”?¹¹ Het is niet alleen tijd om de resolutie van het IAEA uit 1995 uit te voeren ‘om passende stappen te ondernemen om negatieve gevolgen voor de gezondheid, de veiligheid en het milieu te voorkomen’, maar ook om onmiddellijk actie te ondernemen tegen de onbeperkte circulatie van het radioactieve Jerboasiet in de Algerijnse Sahara en elders.

Milieu- en gezondheidsvraagstukken in relatie tot het verdrag inzake het verbod op kernwapens

JEAN-MARIE COLLIN & PATRICE BOUVERET

Notitie van de auteurs: de studie waaraan deze tekst is ontleend, bouwt verder op het werk dat sinds het begin van de jaren negentig door Observatoire des armements is uitgevoerd. De publicatie in juli 2020 was bedoeld om vooruitgang te boeken bij de regelgeving rondom de gevolgen voor het milieu en de gezondheid van de kernproeven die een van de belangrijkste geschilpunten vormen tussen Algerije en Frankrijk. Maar drie jaar later staan we nog steeds op hetzelfde punt: de kwestie van kernproeven behoort zeker tot de onderwerpen die de commissie die in augustus 2022 door de presidenten Macron en Tebboune is opgericht, moet aanpakken, maar er zijn nog geen concrete maatregelen genomen om te zorgen voor de mensen die getroffen zijn en een begin te maken met het opruimen van de locaties met radioactiviteit die verspreid is door de zeventien kernproeven die Frankrijk tussen 1960 en 1966 heeft uitgevoerd.

Op 7 juli 2017 vond de conferentie plaats van de Verenigde Naties met onderhandelingen over een bindend juridisch instrument voor het verbod op kernwapens, met een grote meerderheid aangenomen (122 landen vóór; 1 stem tegen, Nederland; één onthouding, Singapore), het Verdrag inzake het verbod op Kernwapens (TPNW).¹ De TPNW, die gebaseerd is op Internationaal humanitair recht en mensenrechten, zal, zodra het van kracht is, een nieuwe internationale standaard creëren. Het omvat en onderschrijft de normen die zijn vastgelegd in het Non-proliferatieverdrag (NPV), regionale verdragen over de oprichting van kernwapenvrije zones en het alomvattend kernstopverdrag. De normen voor verificatie zijn gelijkwaardig aan of hoger dan die zijn aangenomen in het NPV en gereguleerd door de IAEA.² Dit verdrag maakt daarom de weg vrij voor nucleaire ontwapening het versterken van de nucleaire non-proliferatie en de internationale veiligheid.

Deze tekst is een ingekorte versie van hoofdstuk 3 van een rapport dat voor het eerst werd gepubliceerd door Jean-Marie Collin en Patrice Bouveret. *Radioactivity Under the Sand. The Waste From French Nuclear Tests in Algeria. Analysis with regard to the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons*. Uitgegeven door de Heinrich Böll Foundation, juli 2022: pp. 40-48.

1. Jean-Marie Collin, 'Transparence et désarmement nucléaire' (Transparantie en nucleaire ontwapening), GRIP *Éclairage*, 28 december 2019.

2. De term 'toekomstige aanvullende instrumenten' is opgenomen in artikel 3, paragraaf 1, met betrekking tot waarborgen. Dit biedt ook de mogelijkheid om in de toekomst een strengere standaard vast te stellen dan het aanvullende protocol, op dit moment de strengste standaard die van kracht is.

In de inleiding vermeldt de TPNW (paragraaf 6) dat de Verdragspartijen 'zich bewust zijn van het onaanvaardbare lijden en de schade die wordt veroorzaakt aan de slachtoffers van het gebruik van kernwapens (hibakushas), evenals aan degenen die getroffen zijn door het testen van kernwapens.' Deze referentie toont niet alleen de bereidheid aan om eerbetoon te geven aan deze mensen, maar vormt ook een erkenning van hun lijden. Artikel 1 verbiedt de ontwikkeling, productie, bezit, gebruik en dreiging met het gebruik van kernwapens, evenals de hulp of aanmoediging van iedereen die zich bezighoudt met enige activiteit die verband houdt met militaire kernenergie.

Bovendien – en het is om deze reden dat het wordt ingedeeld in de categorie verdragen van humanitaire ontwapening – omvat het constructieve verplichtingen die een direct gevolg zijn van de conclusies van de drie humanitaire conferenties over kernwapens (Oslo in 2013, Nayarit en Wenen in 2014) en de verdragen inzake het verbod op antipersoonsmijnen en clustermunities die respectievelijk in 1999 en 2010 in werking zijn getreden.³ Deze verplichtingen zijn te vinden in de artikelen 6 en 7, waarin wordt bepaald dat elke partij van het verdrag die daar de mogelijkheid toe heeft, bijstand zal verlenen aan de slachtoffers van het gebruik of het testen van kernwapens en dat zal worden getracht het milieu te reinigen in de gebieden die zijn verontreinigd door de ontploffing van kernwapens. Zij staan landen die onderdeel uitmaken van het verdrag ook toe om hulp te vragen en te ontvangen van andere Verdragspartijen.

Het staat open voor ondertekening sinds 20 september 2017.

Op 29 juli 2020 telt de TPNW 82 ondertekenaars en hebben 40 landen het geratificeerd. Dit verdrag zal 90 dagen na de vijftigste ratificatie in werking treden, in overeenstemming met artikel 15.

3. Jean-Marie Collin 'The humanitarian impact of nuclear weapons: a new disarmament forum', GRIP Analysis [Groep voor Onderzoek en Informatie over Vrede en Veiligheid], 25 april 2013; 'Nayarit conference on the humanitarian impact of nuclear weapons: a point of no return!', GRIP Analyse, 5 mei 2014; 'The third conference on the human impact of nuclear weapons, a new series of actions', GRIP *Analyse*, 3 februari 2015.

TOEKOMSTIGE GENERATIES

Het internationale bewustzijn van de noodzaak om ons milieu te beschermen ligt aan de basis van een nieuw juridisch concept, dat van het recht van toekomstige generaties. 'Voor advocaten betekent het betrekken van toekomstige generaties in het recht het realiseren van een Copernicaanse revolutie', aldus Alexandre Kiss, hoogleraar internationaal milieurecht.

Het Non-proliferatieverdrag (NPV), de hoeksteen van het programma voor nucleaire non-proliferatie, beperkt zich volgens de eerste paragraaf van de inleiding 'tot de verwoesting die de hele mensheid zou treffen door een nucleaire oorlog'; of met een onmiddellijk effect op het leven. Het Verdrag inzake het verbod op Kernwapens (TPNW) is de eerste juridische instantie waarbij in een verdrag over een massavernietigingswapen dit nieuw concept wordt opgenomen dat de intentie heeft de toekomstige bevolking te beschermen. Dit maakt deel uit van een redenering die zowel intellectueel als juridisch is, zoals de advocaat zegt Émilie Gaillard benadrukt: 'Het recht van toekomstige generaties is een recht dat steeds meer erkenning krijgt.'⁴ Het is mogelijk om het te beschouwen als een kracht die consistent is met de algehele drang om het milieu, of zelfs het toekomstige lot van de mensheid, te beschermen.'⁵

Kernwapens veroorzaken langetermijneffecten in alle stadia van hun productie of gebruik:

- Tijdens de productie en het testen creëren ze radioactief afval dat op zeer lange termijn moet worden verwerkt en opgeslagen; de besmette gebieden zijn niet langer geschikt voor menselijke activiteiten.
- Bij gebruik ervan worden grote aantallen overlevenden geconfronteerd met gezondheidsproblemen als gevolg van straling.⁶ De verontreiniging van de gebombardeerde gebieden of de gebieden die als kernproeflocaties zijn gebruikt, blijft en zal vaak duizenden jaren hoog blijven.

4. Émilie Gaillard, *Générations futures et droit privé. Vers un droit des générations futures*, LGDJ, 2011: p. 673.

5. Émilie Gaillard, 'La question des générations futures' (Het probleem voor toekomstige generaties), in Agathe Euzen, Laurence Eymard and Françoise Gaill (ed.) *Le développement durable à découvert* (Onderzoek naar duurzame ontwikkeling), Parijs, CNRS Éditions, 2013: pp. 208-209.

6. Zoals blijkt uit de talrijke gevallen van hibakusha's en mensen die hebben deelgenomen aan kernproeven.

7. Bruno Barrillot, 'Nos enfants marchent sur du plutonium' (Onze kinderen lopen over plutonium), *Les notes de l'Observatoire*, No. 4, Observatoire des armements, februari 2016.

8. Verdragen inzake het verbod op antipersoonsmijnen (1999) en clustermunitie (2010).

9. Het woord 'huidig' werd op verzoek van Egypte toegevoegd tijdens de bespreking van de inleiding. De afgevaardigde wilde benadrukken dat gezondheidsproblemen de bevolking nu al teisteren.

10. Het is de eerste keer dat dit ter sprake komt in een verdrag over massavernietigingswapens.

- Ten slotte kunnen generaties die zijn geboren na de productie, tests en het gebruik van deze wapens ook te maken krijgen met ziekten die worden veroorzaakt door straling die op hen is overgedragen via een trans-generatiele link of door het leven in zones die niet zijn ontsmet.⁷

De TPNW is een juridische tekst die de laatste is in een reeks verdragen die humanitaire ontwapening worden genoemd en die tot doel heeft hele wapenklassen te reguleren en te verbieden.⁸ Als gevolg van de langetermijneffecten van deze wapens en het besef van de noodzaak om toekomstige generaties te beschermen, was het logisch dat de TPNW juridische overwegingen over dit onderwerp zou introduceren.

De Engelse term 'toekomstige generaties' komt meerdere keren indirect voor in de inleiding en de artikelen van het verdrag dat kernwapens verbiedt:

- Paragraaf 4 bevat de eerste directe verwijzing naar het concept 'toekomstige generaties': 'We weten dat de catastrofale gevolgen van kernwapens [...] ernstige gevolgen hebben voor [...] de gezondheid van huidige en toekomstige generaties.'⁹
- Er moet ook worden opgemerkt dat er in deze paragraaf een indirecte erkenning is van dit aspect van oorlog: de impact van kernwapens is ernstiger voor vrouwen en meisjes.¹⁰ Het is dus duidelijk dat er een wens bestaat om hun gezondheid en hun vermogen om nieuwe generaties voort te brengen te beschermen.
- Paragraaf 23 is de derde directe verwijzing: 'Ook het belang erkennend van vredes- en ontwapeningseducatie in al zijn aspecten en van het vergroten van het bewustzijn van de risico's en gevolgen van kernwapens voor huidige en toekomstige generaties, en toegewijd aan de verspreiding van de beginselen en normen van dit Verdrag [...].'

Het concept van 'toekomstige generaties' houdt dus rechtstreeks verband met de artikelen 6 en 7 die

betrekking hebben op de positieve verplichtingen. Er was zeker een wens van de kant van de auteurs om te garanderen dat mensen nu en in de toekomst weer in een gezonde omgeving kunnen leven, zonder te lijden onder de radioactieve besmetting die in nucleaire test-zones over de hele wereld wordt aangetroffen.

POSITIEVE VERPLICHTINGEN: ARTIKEL 6 EN 7¹¹

Artikel 6 (Slachtofferhulp en milieusanering) van de TPNW bestaat uit drie onderdelen. Het vereist dat 'Elke Verdragspartij, met betrekking tot personen onder zijn jurisdictie die getroffen worden door het gebruik of het testen van kernwapens, in overeenstemming met de toepasselijke internationale humanitaire en mensenrechtenwetgeving, op passende wijze leeftijds- en genderbewuste hulp zal bieden, zonder discriminatie, inclusief medische zorg, rehabilitatie en psychologische ondersteuning, en zorgen voor hun sociale en economische integratie.' De definitie van 'slachtoffer' is daarom zeer breed en omvat zowel de fysieke gezondheid (ziekte bijvoorbeeld veroorzaakt door straling) als psychologische problemen (voor vrouwen die onvruchtbaar zijn geworden of miskramen hebben gehad) en economische problemen (water kan vervuild zijn en ongeschikt voor landbouw).

Het tweede deel specificiert dat de Verdragspartij 'noodzakelijke en passende maatregelen zal nemen met het oog op de milieusanering van gebieden die [onder zijn jurisdictie verontreinigd zijn als gevolg van activiteiten die verband houden met het testen of gebruiken van kernwapens] aldus besmet zijn.' Er is indirecte erkenning van veranderingen in het milieu na tests of gebruik van kernwapens, aangezien de wetgever 'noodzakelijke' maatregelen noemt. Bovendien kan er een gebrek aan details over tijdsbestekken worden opgemerkt, wat de onverbiddelijke

11. Harvard Law School International *Human Rights Clinic*, *Victim assistance and environmental remediation, the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons: Myths and Realities*, april 2019.

aard van deze verplichtingen voor 'schoonmaak', die langdurig van aard zijn, benadrukt.

Artikel 7 ('Internationale samenwerking en steun') verleent de Verdragspartijen het recht om hulp te zoeken en te ontvangen van andere Verdragspartijen, en alle Verdragspartijen die daartoe in staat zijn, hebben de plicht om hulp te verlenen aan de anderen bij het nakomen van hun positieve verplichtingen. Sectie 3 bepaalt zelfs dat 'elke Verdragspartij die daartoe in staat is, technische, materiële en financiële steun zal verlenen aan Verdragspartijen die getroffen zijn door het gebruik of het testen van kernwapens, om de uitvoering van dit Verdrag te bevorderen'. Deze steun (zowel financieel als technisch) kan de vorm aannemen van herstel van het milieu of hulp aan mensen, zoals gespecificeerd in sectie 4: 'Elke Verdragspartij die daartoe in staat is, zal hulp verlenen aan de slachtoffers van het gebruik of het testen van kernwapens of andere nucleaire explosieven.' Opmerkelijk is dat deze twee secties de woorden 'in een positie daartoe' gebruiken met als doel Verdragspartijen aan te moedigen dergelijke maatregelen ten uitvoer te leggen. Het betekent echter ook dat we deze processen de kans moeten geven om snel op gang te komen. Als er alleen maar hulp zou komen van de staten met kernwapens (Frankrijk, die voor ons van belang is) en die al onderdeel uitmaken van de TPNW, zou het wachten heel lang kunnen duren. Dit zou het lijden van mensen en de gevaren waaraan zij worden blootgesteld alleen maar vergroten.

Er kan ook hulp worden verleend door verschillende organisaties (waaronder de VN of het Internationale Comité van het Rode Kruis) die in hoofdstuk 5 worden opgesomd. Dit actiemodel werkt al zeer goed op tal van terreinen (gezondheid, bescherming van burgers enz.) en kan zeker snel geïmplementeerd worden.

Niettemin hebben de auteurs van de TPNW er belang aan gehecht degenen te benoemen die verantwoordelijk zijn voor deze humanitaire en ecologische situaties. Dit is de reden dat artikel 6 bepaalt dat 'een Verdragspartij die kernwapens of andere nucleaire explosiemiddelen heeft gebruikt of getest, heeft de verantwoordelijkheid om adequate hulp te bieden aan de getroffen Verdragspartijen, met het oog op slachtofferhulp en herstel van het milieu.'

Uiteraard werd ook bepaald dat ‘de verplichtingen’ van deze Verdragspartij (en dus een kernmacht) ‘geen afbreuk zullen doen aan enige andere plicht of verplichting die hij mogelijk heeft op grond van het internationaal recht.’

De TPNW onderkent het principe ‘de vervuiler betaalt’.¹² Dit is de eerste keer dat er ‘met een beschuldigende vinger’ naar kernmachten wordt gewezen in een verdrag over kernwapens en dat, ten tweede, de internationale gemeenschap van hen eist dat zij herstelbetalingen doen voor hun acties.

TOEPASSING VAN ARTIKELEN 6 EN 7 IN ALGERIJE

Algerije nam deel aan de onderhandelingen over TPNW, in tegenstelling tot Frankrijk, dat sinds de goedkeuring ervan niet is opgehouden bezwaar te maken.¹³ Het verdrag werd op 20 augustus 2017 opengesteld voor ondertekening en Algerije was een van de eerste staten die besloot de tekst te ondertekenen, waarmee het proces van ratificatie begon. Er bestaat geen twijfel over de wens van Algerije om deze tekst te ratificeren, gezien de talloze politieke berichten.¹⁴ Zodra het land een Verdragspartij is geworden en het verdrag in werking treedt, zal Algerije zijn verplichtingen moeten nakomen, met name die met betrekking tot artikelen 6 en 7.

Volgens artikel 6 is het in eerste instantie de taak van de getroffen Verdragspartij (in dit geval Algerije) om hulp te verlenen aan de slachtoffers, of op zijn minst daadwerkelijk een begin te maken met een actieplan voor de slachtoffers. Zoals aangegeven in de Aanbevelingen (pagina 49) kunnen de geïmplementeerde maatregelen verband houden met de gezondheid of van economische aard. Zoals het nu is, als het land of de palmbossen inderdaad vervuild zijn en als deze besmetting landbouwproductie voorkomt (aangezien deze mogelijk een risico vormt voor de gezondheid van mens en dier), zal dit het levenson-

12.

Het principe ‘de vervuiler betaalt’ werd voor het eerst als algemeen beginsel in het internationale milieurecht aangenomen met de Verklaring van Rio uit 1992 over ontwikkeling en milieu door middel van principe nr. 16.

13.

Persverklaring van de permanente vertegenwoordigers van de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk bij de Verenigde Naties na de goedkeuring van een verdrag dat kernwapens verbiedt - New York, 7 juli 2017.

14.

Toespraak van de heer Mohammed Bessedik, ambassadeur van Algerije, algemeen debat in de Eerste Commissie van de VN, 74e zitting van de Algemene Vergadering, 11 oktober 2019.

derhoud van veel gezinnen in gevaar brengen.

Algiers kan internationale hulp aanvragen, met name van de Internationale Federatie van Rode Kruis- en Rode Halvemaanverenigingen en ook van de nationale Rode Halve Maan. Deze organisaties, die in dit land al ter plaatse zijn, zouden daarom de getuigenverklaringen kunnen opnemen en vrij snel een eerste gezondheidsbeoordeling kunnen opstellen.

Wat Frankrijk betreft, is het niet van plan de TPNW te ondertekenen en te ratificeren. Maar belet dit het om humanitaire en technische hulp te verlenen aan Algerije? Nee. Zoals blijkt uit sommige internationale samenwerkingen tussen landen met een roerige geschiedenis, kunnen er positieve acties voor de bevolking en het milieu worden ondernomen.

Bovendien zijn er veel banden tussen deze twee landen, vooral als het gaat om kernenergie voor vreedzame doeleinden. De Algerijnse Commissie voor Atoomenergie (Comena) en de Franse Commissie voor Atoomenergie (CEA) voeren bijvoorbeeld samen verschillende programma's uit, een bewijs van wederzijds vertrouwen en begrip tussen de partijen. Er zouden discussies op gang kunnen worden gebracht over het kernafval dat momenteel in de Sahara wordt aangetroffen.

Te meer omdat er al een begin is gemaakt met de besprekingen, namelijk naar aanleiding van het bezoek van president Nicolas Sarkozy aan Algerije in december 2007 met de oprichting van een gezamenlijke Frans-Algerijnse commissie. Deze kreeg de verantwoordelijkheid voor de civiele expertise op de vervuilde locaties en voor het verzamelen van alle gegevens en onderzoeken om de radioactiviteit op de vervuilde locaties te bepalen en de risico's voor de bewoners en voor het milieu te evalueren. Blijkbaar is deze commissie inderdaad in 2009 bijeengekomen, zo blijkt uit de opmerking van de Algerijnse minister van Buitenlandse Zaken in 2010. Zij opereerde in ieder geval onder de grootst mogelijke geheimhouding: er werd geen rapport gepubliceerd voordat zij haar werk had afgerond.

Hervatting van de besprekingen zou heel gemakkelijk kunnen plaatsvinden in het kader van het Algerijns-Franse intergouvernementele comité op hoog niveau (CIHN), opgericht naar aanleiding van de verklaring van Algiers in 2012. Volgens de gezamenlijke Frans-Algerijnse persberichten (uit 2012, 2014 en 2017) tijdens de zittingen van de CIHN kwam de kwestie van de kernproefwerkzaamheden aan de orde. Daarom werd op 11 december 2017 besloten om 'zo snel mogelijk specifieke communicatielijnen op te zetten' om de initiatieven van de gecombineerde werkgroep inzake compensatie voor de Algerijnse slachtoffers van Franse kernproeven in de Sahara of hun gezinsleden voort te zetten. Tot nu toe heeft er slechts één vergadering plaatsgevonden, op 3 februari 2016.

[...]

- LE PLATEAU -

- La place d'Armes et le bâtiment P.C.
(derrière, l'hôpital et les logements de cadres).

1.12.59

TRÈS SECRET

(3)

PLATEAU : ZONE INDUSTRIELLE

PLATEAU : BARRIÈRE CULTURELLE-ETHNIQUE

OSSATURE DU
BATIMENT ADMINISTRATIF

~~SECRET~~
ZONE DES FOYOTS ZERO
TRANCHÉE DE POSE DE CABLES

EXCAVATRICE DE TRANCHEE
" JOHN ALLEN "

Derrick du forage N°2 à
l'arrière plan : camp de
barraques Pilled -

~~SECRET~~

Chateau d'eau provisoire
20 m3 . Derrière :
Bâtiment cuisines "Darélib"

Centrale Electrique provisoire
Deux premiers groupes
Alsthom 69 K.V.A.

Aéroréfrigérants de
la Centrale électrique
provisoire .

Over het *Testimony Translation Project*

Voor het *Testimony Translation Project* wordt een selectie van ooggetuigenverlagen digitaal beschikbaar gesteld in het originele Frans en, in sommige gevallen, in de Franse vertaling uit het Tamazight, alsook in het Engels. De getuigenissen zijn afkomstig van verschillende mensen, waaronder vijftien Algerijnen (inwoners van de Sahara die op de atoombasis in Reggane of In Ekker werkten, en hun uitgebreide families en gemeenschappen) en achtentwintig Fransen (militairen en burgerpersoneel) die gestationeerd waren in een van de twee Franse bases). Het *Testimony Translation Project* wordt mogelijk gemaakt dankzij twintig vertaler-deelnemers die hun tijd hebben besteed aan het vertalen van Henni's selectie van getuigenissen (zie het dankwoord).

Het doel van het *Testimony Translation Project* binnen Henni's *Performing Colonial Toxicity* is driedelig: ten eerste, een begin te maken met het open en digitaal beschikbaar stellen van dit materiaal; ten tweede, om te starten met de digitalisering en de vertaling naar het Engels, waardoor de vindbaarheid verbetert en een bredere verspreiding wereldwijd

Deze tekst is een fragment uit de toelichting van de curator voor Samia Henni's *Performing Colonial Toxicity: Testimony Translation Project*; een digitale database beheerd door Megan Hoetger.

mogelijk wordt; en ten derde, een begin te maken met het opbouwen van een breed netwerk van 'vertalers-deelnemers' – dat wil zeggen van mensen die geen professionele vertalers zijn, maar afkomstig zijn uit academische, artistieke en activistische kringen en die betrokken zijn bij de Franse en/of Algerijnse geschiedenis. Gezien de opzettelijk uitdijende aard van Henni's *Testimony Translation Project*, zijn dit niet-professionele vertalingen gemaakt door collega's en kameraden met slechts een licht redactioneel proces, wat hopelijk de urgentie kan onderstrepen om deze belangrijke documenten in omloop te brengen.

Alle getuigenissen en vertalingen kun je hier downloaden:

Stralings- effecten: drie romans over het Franse nucleaire imperialisme in Algerije

ROXANNE PANCHASI

Het artikel 'Radiation Affects: Three Novels about French Nuclear Imperialism in Algeria' onderzoekt drie hedendaagse Franse en Algerijnse romans die de moeilijke geschiedenis en erfenis van het Franse programma van experimentele bomontploffingen in de Sahara van 1960 tot 1966 opnieuw bekijken. Door middel van literaire en archivalische verbeelding die herinnert, belijdt en getuigt: Victor Malo Selva's *Reggane mon amour* (2011), *Christophe Bataille's L'Expérience* (2015) en *Djamel Mati's Sentiments irradiés* (2018). Het benoemt en onderzoekt een genre van nucleair-imperiale fictie, waarbij literaire teksten worden besproken die getuigen van een lange en slepende geschiedenis van lichamelijke, psychische en milieuschade in niet-aaneengesloten maar verbonden fysieke en fictieve geografieën. Door deze romans in context te plaatsen van een breder spectrum aan militaire,

technologische en politieke representaties, wordt in het artikel de rol van metaforen en affect in verhalen over de 'Franse' bom in Algerije benadrukt.

READING LIST

- Christophe Bataille, *L'Expérience* (Paris: Grasset, 2015)
- Djamel Mati, *Sentiments irradiés* (Alger: Éditions Chihab, 2018)
- Victor Malo Selva, *Reggane mon amour* (Brussels: Éditions Aden, 2011)

De literatuurlijst is afkomstig uit: Roxanne Panchasi, 'Radiation Affects: Three Novels about French Nuclear Imperialism in Algeria'. *Fiction and Film for Scholars of France*, Vol.11, No.2 (januari 2021), <https://h-france.net/ffffh/reviews/radiation-affects-three-novels-about-french-nuclear-imperialism-in-algeria/>. Deze samenvatting is speciaal voor deze hand-out door Panchasi geschreven.

BIOS

Patrice Bouveret is medeoprichter en directeur van l'Observatoire des Armements, een onafhankelijk expertisecentrum opgericht in Lyon (Frankrijk). Als redacteur van het tijdschrift *Damoclès*, is hij de auteur van verschillende studies en artikelen, meest recentelijk: 'Le droit international humanitaire peut-il protéger de la bombe atomique', in *Alternatives humanitaires/Humanitarian Alternatives*, nr. 23, juli 2023: pp. 54-63 en 'La guerre se fabrique près de chez nous' (met Tony Fortin), in *Les Notes de l'Observatoire*, nr. 6, Observatoire des armement, mei 2022.

www.obsarm.info

Jean-Marie Collin is directeur van ICAN France, de Franse tak van de Internationale Campagne tot Afschaffing van Kernwapens, een organisatie die in 2017 de Nobelprijs voor de Vrede won. Als expert is hij auteur van verschillende artikelen en boeken, meest recentelijk: *Nuclear Weapons and International Law: Visions of a Plural World* (met C. Maia), 2021 en 'État des force et future de la dissuasion nucléaire de la France', in *Revue Militaire suisse*, juni 2022.

Samia Henni is architectuurhistoricus, tentoonstellingsmaker en docent. Ze onderzoekt door middel van tekstuele en visuele strategieën, de geschiedenissen van de gebouwde, vernietigde en ingebeelde omgevingen. Deze geschiedenissen zijn voortgekomen uit processen en mechanismen van kolonisatie, ontheemding, kernwapens, delving van grondstoffen en oorlogvoering. Henni's onderzoek resulteerde in het bekroonde boek *Architecture of Counterrevolution: The French Army in Northern Algeria* (gta Verlag, 2017, EN; Editions B42, 2019, FR) en *Colonial Toxicity: Rehearsing French Radio-active Architecture and Landscape in the Sahara* (If I Can't Dance, editie fink, 2023), evenals in de door haar samengestelde boeken *War Zones*, gta papers nr. 2 (gta Verlag, 2018) en *Deserts Are Not Empty* (Columbia Books on Architecture and the City, 2022); en in tentoonstellingen waaronder *Archives: Secret-Défense?* (ifa Gallery/SAVVY Contemporary, Berlijn, 2021), *Housing Pharmacology* (Manifesta 13, Marseille, 2020) en *Discreet Violence: Architecture and the French War in Algeria* (Zürich, Rotterdam, Berlijn, Johannesburg, Parijs, Praag, Ithaca, Philadelphia, en Charlottesville, 2017-22). Momenteel is Henni gasthoogleraar aan het Instituut voor Geschiedenis en Theorie van de Architectuur, ETH Zürich.

www.samiahenni.com

Megan Hoetger is performance- en mediahistoricus en onderzoeker. Sinds 2019 is ze ook programmacurator bij de Amsterdamse kunstorganisatie If I Can't Dance, I Don't Want To Be Part Of Your Revolution. Hier werkt ze intensief samen met kunstenaars en onderzoekers om een reeks performanceproducties te ontwikkelen, variërend van gedrukte media en radio tot installaties in zowel digitale als fysieke ruimtes. Hoetger's archiefwerk en collaboratieve onderzoekspraktijken brengen de politieke economieën in kaart waarbinnen ondergrondse medianetwerken transnationaal vorm kregen tijdens en na de Koude Oorlog.

Roxanne Panchasi is universitair docent geschiedenis aan de Simon Fraser Universiteit in Canada. Zij is de auteur van *Future Tense: The Culture of Anticipation in France Between the Wars* (Cornell University Press, 2009) en de oprichter van *New Books in French Studies*, een podcastkanaal dat ze in 2013 lanceerde op het New Books Network. Haar onderzoek en schrijfwerk hebben zich gericht op: handschriftanalyse in negentiende-eeuwse Frankrijk, de 'uncanny' rehabilitatie van gewonde soldaten in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog; geschiedenispedagogie; experimentele en documentaire cinema; atoomwapens; en populaire muziek. Stukken uit haar huidige project over de Franse bom in het

imperium verschenen (of zullen binnenkort verschijnen) in *History of the Present, French Fiction and Film for Scholars of France* (nu *Imaginaires*), *Jadaliyya en Apocalyptica: the Journal of the Centre for Apocalyptic en post-apocalyptic studies* aan de Universiteit van Heidelberg.

DANKWOORD

Samia Henni wil haar oprechte dank uitspreken aan Patrice Bouveret en de medewerkers en partners van het Observatoire des armements; Larbi Benchiha, Bruno Hadjih, Elisabeth Leuvrey, Farid Rezkallah, evenals Frédérique Bergholtz, Megan Hoetger, het gehele team van If I Can't Dance (Naomi Collier Broms, Sancha Castro, Anik Fournier, Sara Giannini, Bram Nijssen, Hans Schamlé en Marcel van den Berg), het Framer Framed team en Swiss Art Council Pro Helvetia voor hun steun aan het project.

Grote dank gaat ook uit naar de geïnterviewden die genereus hun expertise en ervaring hebben gedeeld, waaronder: Larbi Benchiha, Patrice Bouveret, Roland Desbordes, Bruno Hadjih, Gabrielle Hecht, Penelope Harvey, Jill Jarvis en Roxanne Panchasi, evenals de vertaler -deelnemers die hun tijd hebben besteed aan het vertalen van Henni's selectie getuigenissen, waaronder: Raoul Audouin, Adel Ben Bella, Omar Berrada, Megan Brown, Séverine Chapelle, Simona Dvorák, Hanieh Fatouree, Alessandro Felicioli, Anik Fournier, Jill Jarvis, Augustin Jomier, Timothy Scott Johnson, Anna Jayne Kimmel, Corentin Lécine, Natasha Llorens, Miriam Matthiesen, Martine Neddham, M'hamed Oualdi, Roxanne Panchasi en Alice Rougeaux.

En tot slot, veel waardering gaat uit naar Marley Jaeda Barnes, Amina Belghiti, Samuel Fuchs, Floriane Germain, François Girard-Meunier, Maxime Groslambert, Pamela Hampton Hunsinger, Megan Gail Mueller, Caroline Ann O'Donnell, Roxanne Panchasi, Georg Rutishauser, Sabine Sarwa, Pascal Schwaighofer, Philip Ursprung, Oliver Wyss, Meejin Yoon en iedereen die door de jaren heen hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van dit onderzoek en hebben gevraagd anoniem te blijven.

COLOFON

FRAMER FRAMED TEAM

Noa Bawits
Cas Bool
Irene de Craen
Betül Ellialtıoğlu
Evie Evans
Jack Fresia
Wendy Ho
Amo Kaur
Jiyoung Kim
Emily Shin-Jie Lee
Emma Jongenelen
Lydia Markaki
Ashley Maum
Jean Medina
Camila de Mussy
Josien Pieterse
Frederique Pisuisse
Manoela Rutigliano
Gina Sanches
Luna dos Santos Knikkink
Marit van Splunter
Padrick Stam
Carla Tjon
Dinara Vasilevskaia
Ebissé Wakjira
Stefan Wharton

MET DANK AAN

Alle vrijwilligers en
Framer Framed Friends

TEKST REDACTIE

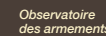
Irene de Craen
Evie Evans
Ashley Maum
Josien Pieterse
Ebissé Wakjira
Stefan Wharton

GRAFISCH ONTWERP

Dinara Vasilevskaia

Performing Colonial Toxicity is een co-productie van Framer Framed en If I Can't Dance, I Don't Want To Be A Part Of Your Revolution. Het project wordt ondersteund door Swiss Arts Council Pro Helvetia. Speciale dank aan het Observatoire des armements, Centre de Documentation et de Recherche sur la paix et les conflits; het Etablissement de communication et de production audiovisuelle de la Défense (ECPAD); en aan filmmakers Élisabeth Leuvrey en Larbi Benchiha en producer Farid Rezkallah voor het gebruik van beelden en filmfragmenten in de tentoonstelling; evenals aan Prof. Dr. Roxanne Panchasi, Simon Fraser Universiteit voor haar steun aan de vertaling van het Tamasheq naar het Frans van Algerijnse getuigenissen.

ONDERSTEUND DOOR

FRAMER FRAMED

ADRES

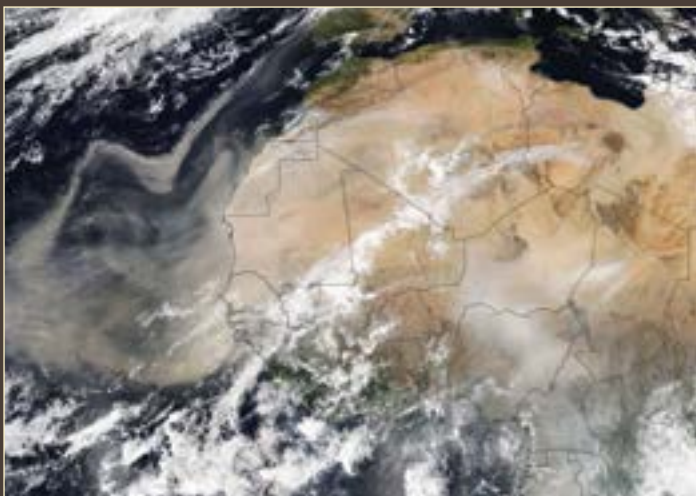
Oranje-Vrijstaatkade 71
1093 KS Amsterdam

OPENINGSTIJDEN

de - zon, 12.00 - 18.00

CONTACT

www.framerframed.nl
info@framerframed.nl

Beeld: via NASA Earth Observatory, February 18, 2021.

Uitgegeven door Framer Framed,
Amsterdam voor de tentoonstelling
Performing Colonial Toxicity (2023).

De tentoonstelling maakt deel uit
van het tweejarige onderzoeks-
project *Performing Colonial Toxicity* in
opdracht van If I Can't Dance, I Don't
Want To Be Part Of Your Revolution in
het kader van Edition IX - Bodies and
Technologies (2022-23). If I Can't Dance
wordt financieel ondersteund door het
Mondriaan Fonds, AFK, Ammodo en
Prins Bernhard Cultuurfonds.